

*Мельник П. В.,**кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*

ЗМІНИ І ДОПОВНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ VIII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПЕНАЛІЗАЦІЯ ЧИ ДЕПЕНАЛІЗАЦІЯ?

Анотація. У статті на основі теоретичних положень про пеналізацію і депеналізацію досліджено зміни і доповнення до розділу VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочини проти довкілля, пеналізація, депеналізація, покарання, санкція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Визначення меж і характеру покарання за вчинення злочинів проти довкілля має важливе значення у сфері протидії цим злочинам. Питання щодо видів і розмірів покарання за злочини проти довкілля охоплюється інститутом пеналізації (депеналізації) даних злочинів. З моменту прийняття чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) було внесено ряд змін до розділу VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини. А саме криміналізовано діяння, передбачені ст.ст. 239-1 і 239-2 КК України, а також зазнали змін і доповнень санкції ст.ст. 240, 245, 247, 248, 249, 254 КК України [1]. Тому є актуальним дослідження змісту цих змін і доповнень до розділу VIII Особливої частини КК України щодо видів і розмірів покарання за злочини проти довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи пеналізації (депеналізації) злочинів досліджували І.М. Антонов, Т.О. Бушуєва, М.Т. Валєєв, П.С. Дагель, О.І.Коробєєв, Н.О. Лопашенко та інші. В Україні значну увагу цьому питанню приділили у дисертаційних дослідженнях П.Л. Фріс і А.А. Митрофанов. Проте, питання пеналізації (депеналізації) злочинів проти довкілля не знайшло відображення у працях науковців.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження теоретичних положень щодо понять «пеналізація» і «депеналізація» і на підставі цього проаналізувати зміни і доповнення до розділу VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пеналізація являє собою синтетичний процес, який складається з нормативного визначення характеру караності діянь та практичного призначення покарання за конкретний злочин [2, с. 32]. Проф. О.І. Коробєєв зазначає, що пеналізація – є процес визначення характеру караності діянь, а також їх фактична караність, тобто процес призначення кримінального покарання у судовій практиці [3, с. 137]. Тому вбачається, що пеналізація реалізується на законотворчому (визна-

чення характеру караності діянь) і правозастосовному (призначення покарання за конкретний злочин) рівнях. Отже, виділяють два рівні пеналізації: законотворчий і правозастосовний.

Досить спірним є визначення пеналізації запропоноване М.Т. Валєєвим, який зазначає, що виступаючи однією з форм юридичного вираження кримінально-правової політики, пеналізація суспільно небезпечних діянь являє собою специфічну стадію боротьби зі злочинністю за допомогою кримінального покарання, на якій здійснюється його закріплення в кримінальному законі за кримінально-протиправні суспільно небезпечні діяння [4, с. 7]. Неточність цього твердження полягає у тому, що в даному випадку пеналізація співпадає з криміналізацією і втрачає своє окреме місце у кримінально-правовій політиці. Тому слід підтримати проф. Н.О. Лопашенко у тому, що неправильним є зведення пеналізації лише до встановлення кримінального покарання за діяння, що вже визнані злочинами, оскільки тут не враховується можливість застосування інших заходів кримінально-правового характеру; крім того, в такому розумінні є деякі протиставлення пеналізації криміналізації, їх штучна відірваність один від одного [5, с. 142].

У зв'язку з цим при співвідношенні пеналізації та криміналізації доцільно відмітити, що перша є значно ширша у часових рамках, оскільки вона крім законотворчого процесу, реалізується у правозастосовній діяльності судів. А криміналізація обмежується лише прийняттям нової кримінально-правової норми. А.А. Митрофанов, досліджуючи співвідношення понять «пеналізація» «криміналізація» слушно відмічає, що пеналізація є кількісна сторона криміналізації, її показник, мірило [6, с. 93].

Протилежністю пеналізації є депеналізація. О. І. Коробєєв вважає, що депеналізація охоплює лише діяльність пов'язану із незастосуванням покарання за вчинене криміналізоване діяння, а також звільнення від кримінальної відповідальності та покарання [3, с. 137-142]. П.Л. Фріс заперечуючи цю позицією зазначає, що такий підхід вбачається обмеженим так як залишає за межами депеналізації випадки призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК) [2, с. 34-35]. На його думку, депеналізація – це процес незастосування покарання за діяння, яке передбачене чинним КК, як злочин, застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, а також застосування до конкретної особи, визнаної винною у вчиненні злочину, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [2, с. 34-35].

Не менш спірним є й інше визначення депеналізації сформульоване О.І. Коробєєвим, у якому під цим поняттям розуміється незастосування покарання за вчинення вже криміналізованих діянь, а також встановлення у законі й застосування на практиці різних видів звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [7, с. 49]. Оскільки він не врахував у цьому визначенні виключення з Кримінального кодексу окремих видів покарання, як у Загальній частині, так і з санкцій статей Особливої частини.

Позиція проф. С.Г. Чаадаєва полягає у тому, що депеналізація проявляється у трьох формах: перша пов'язана зі скороченням сфери кримінально-правового примусу шляхом прямого виключення діяння з числа злочинних; друга – поширення можливості звільнення від кримінального покарання на значно більше коло діянь; третя виражається у гуманізації кримінального покарання, перш за все у виді позбавлення волі [8, с. 50-51]. На нашу думку, перша форма (виключення діяння з числа злочинних) повністю ототожнюється з декриміналізацією, що є неприпустимим. Звичайно, при декриміналізації одночасно здійснюється і депеналізація, проте перша в такому випадку є визначальною у кримінально-правовій політиці. До того ж у зазначених визначеннях депеналізації не згадується законотворчий рівень депеналізації, тобто пом'якшення санкції конкретних злочинів, виключення окремих видів покарань з їх системи.

У зв'язку з цим погоджуємося із поняттям «депеналізація», запропонованим проф. Н.О. Лопашенко, яка відмічає, що депеналізація як протилежність пеналізації означає звуження меж державного примусу за вчинені злочинні діяння, яке виражається у звільненні винних від кримінальної відповідальності, у виключенні окремих покарань з конкретних санкцій або взагалі з системи покарань, у відмові від них через їх неефективність [5, с. 182].

Проаналізувавши теоретичні засади понять «пеналізація» і «депеналізація», можемо розуміти їх як протилежні поняття, які мають два рівні: законотворчий і правозастосовний. Перший здійснюється на законодавчому рівні і передбачає розширення (звуження) системи покарань, а також посилення (пом'якшення) санкцій конкретних злочинів. Другий – при розгляді судами матеріалів кримінального провадження. Пеналізація – це процес встановлення, розширення, посилення караності за злочинні діяння, а також призначення покарання. Тобто це встановлення в законі та реалізація на практиці видів і розмірів покарання за вчинені злочини. А депеналізація – це процес звуження, пом'якшення державного примусу за вчинені злочинні діяння, а також звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Щодо пеналізації злочинів проти довкілля, то проф. П.С. Дагель і Т.О. Бушуєва відмічали, що пеналізуючи суспільно небезпечні посягання на навколишнє природне середовище, держава виходить з об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, його економічної, класової, політичної структури; поширеності і суспільної небезпеки посягань даного виду; із необхідності та доцільності застосування криміналь-

но-правових засобів боротьби з ними; порівнює заходи державного примусу зі ступенем суспільної небезпечності посягань на навколишнє природне середовище; використовує в якості засобів боротьби з ними такий «набір» видів покарання, за допомогою яких можна успішно впливати на особистість екологічного злочинця і попереджати антисуспільні прояви. При цьому головне – максимально зекономити заходи кримінальної репресії, що вимагає врахування рівня екологічної правосвідомості та можливостей впливу на неї відповідними санкціями [9, с. 49].

Що стосується змін і доповнень до розділу VIII «Злочини проти довкілля» (ст.ст. 139-1, 239-2, 240, 245, 247, 248, 249, 254) КК України, пов'язаних з пеналізацією (депеналізацією) злочинних діянь проти довкілля, то вони здійснені на підставі законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину)» № 2984-IV від 18.10.2005 р., «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» № 270-VI від 15.04.2008 р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» № 1708-VI від 05.11.2009 р. і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» № 1827-VI від 21.01.2010 р.

Зокрема, законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину)» № 2984-IV від 18.10.2005 р. [10] підвищено розмір штрафу до сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за основний склад злочину, передбачений ст. 240 КК України. Так, до внесення змін санкція цієї статті передбачала штраф до п'ятидесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Слід відмітити, що у 2009 році дану статтю було викладено у новій редакції, що спричинило й зміну її санкції. Про це буде зазначено нижче.

Відповідно до закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» № 270-VI від 15.04.2008 р. [11] зазнали змін ст.ст. 247 (Порушення законодавства про захист рослин), 248 (Незаконне полювання) і 254 (Безгосподарське використання земель) КК України. Зокрема, санкція основного складу злочину, передбаченого ст. 247 КК України, доповнена таким видом покарання, як громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот годин. А ст. 248 КК України – громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин. Слід зазначити, що громадські роботи у цих статтях стали альтернативним покаранням штрафу і обмеженню волі. Тобто, не дивлячись на те, що назва Закону України № 270-VI від 15.04.2008 р. проголошує гуманізацію кримінальної відповідальності, він передбачив додатковий вид покарання. Щодо змін до ст. 254 КК України, то з її санкції було виключено такий вид покарання, як позбавлення волі. Тобто депеналізовано безгосподарське використання земель,

якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту. В цій ситуації назва даного закону щодо гуманізації була реалізована в повній мірі.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» № 1708-VI від 05.11.2009 р. [12] було криміналізовано і, відповідно, депеналізовано ст. 239-1 (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель) і ст. 239-2 (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах). А також викладено в новій редакції ст. 240 (Порушення правил охорони або використання надр) і ст. 245 (Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу). Відповідно, покарання у виді штрафу до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за основний склад злочину, передбачений ст. 240 КК України, замінено на штраф від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А верхня межа цієї санкції змінилася з покарання у виді обмеження волі на позбавлення волі. Тобто, відбулася пеналізація, яка відображається як у збільшенні розміру штрафу, так і передбаченні більш тяжкого виду покарання. Що стосується ст. 245 КК України, то законом України № 1708-VI від 05.11.2009 р. поряд з обмеженням волі на строк від двох до п'яти років та позбавленням волі на той самий строк було закріплено альтернативне покарання у виді штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тобто передбачено менш тяжкий вид покарання, чим пом'якшено караність за цією статтею. Отже, можемо говорити про депеналізацію знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Проте, слід також відмітити, що нова редакція ст. 245 КК України розширила об'єктивні ознаки цього злочину.

Наступні зміни до розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу були внесені на підставі закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» № 1827-VI від 21.01.2010 р. [13]. Вони стосуються пеналізації діянь, передбачених ст. 248 (Незаконне полювання) і ст. 249 (Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом) КК України. Зокрема, збільшено розмір штрафу за вчинення основних складів цих злочинів, закріпивши його розмір від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Попередня редакція передбачала штраф до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Також у кваліфікованих складах цих злочинів підвищено розмір штрафу зі 100-200 неоподатковуваних мінімумів доходів до 200-400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Висновки. Проаналізувавши теоретичні засади понять «пеналізація» і «депеналізація», можемо розуміти їх як протилежні поняття, які мають два рівні: законотворчий і правозастосовний. Перший здійснюється на законодавчому рівні і передбачає розширен-

ня (звуження) системи покарань, а також посилення (пом'якшення) санкцій злочинів проти довкілля. Другий – при розгляді судами матеріалів кримінального провадження щодо злочинів проти довкілля.

Отже, на підставі дослідження змін і доповнень до розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу, можна сказати, що ними пеналізовано діяння, передбачені статтями 239-1 (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель), ст. 239-2 (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах), 240 (Порушення правил охорони або використання надр), 247 (Порушення законодавства про захист рослин), 248 (Незаконне полювання), 249 (Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом) КК України. Що стосується депеналізації злочинів проти довкілля, то вона відображена у змінах до ст. 245 (Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу) і ст. 254 (Безгосподарське використання земель). Тобто, не дивлячись на проголошення гуманізації кримінального законодавства, можна констатувати посилення кримінального покарання за злочини проти довкілля.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс, Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
3. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации / Коробеев А. И. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.
4. Валеев М. Т. Свойства уголовного наказания в свете теории пенализации [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Томск, 2005 – 211 с.
5. Лопашенко Н. А. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
6. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. – Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
7. Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В. С. Комиссарова. – СПб. : Питер, 2005. – 560 с.
8. Чаадаев С. Г. Уголовная политика и преступность: проблемы, пути решения : пособие для слушателей народных университетов / С. Г. Чаадаев. – М. : Знание, 1991. – 112 с.
9. Дагель П. С., Бушуева Т. А. Пенализация преступных посягательств на окружающую среду // П. С. Дагель, Т. А. Бушуева // Правоведение. – 1981. – № 6. – С. 49–55.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину) : Закон України № 2984-IV від 18.10.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-15>.
11. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України № 270-VI від 15.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля : Закон України № 1708-VI від 05.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1708-17>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу : Закон України № 1827-VI від 21.01.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1827-17>.

Мельник П. В. Изменения и дополнения к разделу VIII Особенной части Уголовного кодекса Украины: пенализация или депенализация?

Аннотация. В статье на основе теоретических положений о пенализации и депенализации исследованы изменения и дополнения в раздел VIII «Преступления против окружающей среды» Особенной части Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: преступления против окружающей среды, пенализация, депенализация, наказание, санкция.

Melnyk P. Amendments and supplements to Chapter VIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine: penalization or depenalization?

Summary. The article is based on theoretical assumptions about the penalization and depenalization investigated amendments to section VIII «Crimes against the environment» of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: crimes against the environment, penalization, depenalization, punishment, sanction.